

Sygn. akt V AGa 278/22

POSTANOWIENIE

Dnia 15 grudnia 2023 r.

Sąd Apelacyjny w Katowicach V Wydział Cywilny

w składzie następującym:

Przewodniczący Sędzia: SA Tomasz Pidzik

Sędziowie: SA Olga Gornowicz-Owczarek

SA Aleksandra Janas (spr.)

Protokolant Katarzyna Macoch

po rozpoznaniu w dniu 15 grudnia 2023 r. w Katowicach

na rozprawie

sprawy z powództwa (...) a.s. V. (Czechy)

przeciwko (...) Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością w W.
--

o zapłatę

na skutek apelacji pozwanej

od wyroku Sądu Okręgowego w Gliwicach

z dnia 20 kwietnia 2022 r. sygn. akt X GC 199/21

po s t a n a w i a:

zadać pytanie prawne o treści:

„Czy dla skuteczności podniesienia zarzutu potrącenia na podstawie art.203¹ k.p.c. oraz odbioru takiego oświadczenia przez pełnomocnika strony powodowej wystarczające jest pełnomocnictwo procesowe, czy też w tym celu należy udzielić odrębnego pełnomocnictwa do dokonywania czynności materialnoprawnych?”

SSA Olga Gornowicz-Owczarek	SSA Tomasz Pidzik	SSA Aleksandra Janas
-----------------------------	-------------------	----------------------

Sygn. akt V AGa 278/22

UZASADNIENIE

postanowienia Sądu Apelacyjnego z dnia 15 grudnia 2023 r.

Powódka (...) a.s. V. w Czechach wystąpiła do Sądu Okręgowego w Gliwicach z pozwem, w którym domagała się zasądzenia od pozwanej (...) Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w W. kwoty 464 258,31 € wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od poszczególnych kwot składających się na należność główną, bliżej w pozwie sprecyzowanych, a także rekompensaty za koszty odzyskiwania należności w wysokości 580 € i kosztów procesu. Broniąc się przed żądaniem pozwu w sprzeciwie od nakazu zapłaty pozwana podniosła min. zarzut potrącenia. Dochodzonej wierzytelności przeciwstawiła własną wierzytelność z tytułu kary umownej, którą obciążyla powódkę w związku z nieterminowym wykonaniem umowy, a także z tytułu odszkodowania związanego z koniecznością uiszczenia kary umownej na rzecz swego kontrahenta, co pozostawało w związku z opóźnieniem powódki w wykonaniu umowy oraz należnością, jaką była zmuszona zapłacić swoim pracownikom w czasie postoj wywołanego opóźnieniem, łącznie 1 696 332,81 €.

Wyrokiem z 20 kwietnia 2022 r. Sąd Okręgowy w Gliwicach uwzględnił w całości żądanie pozwu uznając, że podniesiony przez pozwaną zarzut potrącenia nie był skuteczny. Nie negując, że pozwana dopełniła wymogów, o jakich mowa w art.203¹ k.p.c. (tj. zachowanie terminu i pochodzenie wierzytelności z tego samego stosunku prawnego) Sąd doszedł do przekonania, że zarzut nie może odnieść skutku ponieważ pełnomocnik procesowy strony powodowej – adresata oświadczenia o potrąceniu – nie dysponował odrębnym pełnomocnictwem materialnoprawnym. W sprawie nie zostało wykazane, aby tego rodzaju pełnomocnictwo zostało mu udzielone. Odwołując się do utrwalonego poglądu judykatury Sąd Okręgowy wskazał, że zakres umocowania określony w art.91 k.p.c. obejmuje wyłącznie czynności procesowe, a złożenie oświadczenia o potrąceniu do nich nie należy. O ile można domniemywać, że pełnomocnik strony „czynnej”, tj. składającej oświadczenie, uzyskał tego rodzaju umocowanie w sposób dorozumiany skoro ma dokonać czynności korzystnej dla strony, to po stronie biernej (odbiorcy) takiego mocowania nie można domniemywać.

Pozwana wniosła apelację od tego wyroku, w której podniosła szereg zarzutów, w tym zarzut naruszenia art.203¹ k.p.c. Odwołując się do dwoistego, materialno – procesowego charakteru czynności opisanej w art.203¹ k.p.c., wywodziła, że złożony zarzut doprowadził do umorzenia dochodzonej wierzytelności i na tej podstawie domagała się zmiany wyroku poprzez oddalenie powództwa.

Powódka, dzielając ocenę prawną Sądu Okręgowego co do braku skuteczności zarzutu potrącenia z uwagi na brak umocowania swego pełnomocnika do odbioru oświadczenia o potrąceniu, wniosła o oddalenie apelacji.

Z przedstawionych wywodów wynika, że dla rozstrzygnięcia sprawy kluczowe znaczenie ma ocena prawna skuteczności złożenia oświadczenia o potrąceniu i jego przyjęcia wyłącznie przez pełnomocnika procesowego. Pominąwszy w tym miejscu rozważania o dopuszczalności udzielenia pełnomocnictwa materialnoprawnego w sposób dorozumiany (okoliczności sprawy na to nie wskazują) zagadnienie sprowadza się do rozstrzygnięcia sporu, czy na gruncie art.203¹ k.p.c. dla skuteczności zarzutu potrącenia (poza spełnieniem pozostałych wymienionych tam wymogów oraz przesłanek z art.498 k.c.) konieczne jest udzielenie pełnomocnikowi procesowemu również pełnomocnictwa materialnego. Nie może przy tym budzić wątpliwości, że art.91 k.p.c. regulujący zakres pełnomocnictwa procesowego, nie obejmuje swym zakresem prawa do dokonywania czynności materialnych.

Zastrzec na wstępie też należy, że art.203¹ k.p.c. ma za przedmiot tylko takie wypadki, w których podniesienie zarzutu potrącenia, w procesowym sensie – twierdzenia o nieistnieniu wierzytelności, jest połączone z oświadczeniem o charakterze materialnoprawnym.

Na tle problemu złożenia i odbioru przez pełnomocnika oświadczenia o potrąceniu złożonego w toku procesu zarysowały się dwie koncepcje, co pozostaje również w związku ze zmianą kodeksu postępowania cywilnego, dokonaną ustawą z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r., poz.1469), a polegającą na wprowadzeniu do kodeksu art.203¹.

Pierwsza z nich, silnie reprezentowana w judykaturze, zasadza się na rozróżnieniu czynności procesowej od towarzyszącego jej oświadczenia materialnoprawnego. Aby nastąpił skutek z art.498 § 2 k.c., tj. umorzenie wierzytelności do wysokości niższej z nich, zarówno pełnomocnik pozwanego jako strony składającej oświadczenie, jak i pełnomocnik powoda jako jego odbiorcy, muszą legitymować się odrębnymi (w prawnym sensie) pełnomocnictwami do dokonywania czynności prawa materialnego. Jak stwierdził SN w wyroku z 20 października 2004 r., I CK 204/04, przewidziany w art. 91 k.p.c. zakres umocowania z mocy ustawy nie uprawnia pełnomocnika procesowego do złożenia materialnoprawnego oświadczenia o potrąceniu. Oświadczenie woli mocodawcy o udzieleniu pełnomocnictwa do złożenia takiego oświadczenia może być jednak złożone w sposób dorozumiany. Takie samo stanowisko SN zajęł min. w wyrokach z dnia 4 lutego 2004 r., I CK 181/03 i z 23 lutego 2017 r., V CSK 305/16). Sąd Najwyższy wykluczył jednocześnie możliwość przyjęcia dorozumianego umocowania pełnomocnika procesowego do odbioru oświadczeń materialnoprawnych adresowanych do mocodawcy. I tak np. w wyroku z dnia 12 października 2007 r., V CSK 171/07 stwierdził, że treść art. 91 k.p.c. nie daje podstaw do przypisania pełnomocnikowi procesowemu prawa przyjmowania w imieniu mocodawcy materialnoprawnych oświadczeń kształtujących. W tym wypadku wykładnia celowościowa ustawowego zakresu pełnomocnictwa procesowego sprzeciwia się przypisaniu rozszerzonych uprawnień. W konsekwencji pełnomocnictwo procesowe o zakresie wymaganym przez art. 91 k.p.c. nie uprawnia pełnomocnika do odebrania w imieniu mocodawcy materialnoprawnego oświadczenia o potrąceniu wierzytelności. Po wejściu w życie art.203¹ k.p.c., co miało miejsce w dniu 7 listopada 2019 r., Sąd Najwyższy nie zajmował się omawianym zagadnieniem.

Powyższy pogląd znajduje odzwierciedlenie w doktrynie prawa, w tym w wypowiedziach sformułowanych na gruncie obecnego stanu prawnego. Przyjmuje się, że w przypadku zastępowania strony pasywnej zarzutu potrącenia w procesie przez zawodowego pełnomocnika oraz braku wyraźnego rozszerzenia zakresu jego umocowania na reprezentację bierną w zakresie czynności materialnoprawnych (przyjmowania oświadczeń woli adresowanych do mandanta), procesowy zarzut potrącenia sensu stricto może być skutecznie (w sensie materialnoprawnym) zgłoszony w toku posiedzenia sądowego, jedynie w razie jej osobistego udziału (obecności) w tym posiedzeniu. Oświadczenie o potrąceniu musi bowiem trafić do adresata w sposób umożliwiający zapoznanie się z jego treścią. W przypadku chęci zgłoszenia zarzutu potrącenia (niepoprzedzonego uprzednim oświadczeniem o potrąceniu) w piśmie procesowym w stosunku do strony reprezentowanej przez pełnomocnika niemającego umocowania do odbioru oświadczenia w przedmiocie potrącenia, ze względu na sposób dokonywania doręczeń pism procesowych wobec takiego podmiotu (...), zgłoszenie zarzutu potrącenia powinno być poprzedzone materialnoprawnym oświadczeniem o potrąceniu złożonym bezpośrednio tej stronie (P. Ryłski (red. naczej.), A. Olaś (red. cz. III) Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Wyd. 2, Warszawa 2023, tak samo np. T.Szanciło (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art.1-458¹⁶. Tom I, Wyd.2, Warszawa 2023).

Podsumowując – niezależnie od sposobu udzielenia pełnomocnictwa (w sposób wyraźny lub dorozumiany, jeśli taka możliwość została dopuszczona), to w każdym wypadku dla skutecznego złożenia albo przyjęcia oświadczenia o potrąceniu, a następnie podniesienia w procesie zarzutu potrącenia, konieczne jest, aby ustanowiony w sprawie pełnomocnik procesowy uzyskał również pełnomocnictwo o charakterze materialnoprawnym. Dopiero w takim wypadku – jeśli mowa o adresacie oświadczenia – należy uznać, że oświadczenie woli doszło do niego w taki sposób, że mógł on zapoznać się z jego treścią (art.61 § 1 k.c.).

Istotą drugiej koncepcji jest pogląd, że zarówno oświadczenie woli, jak i żądanie oddalenia powództwa w następstwie potrącenia współtworzą jedną czynność, w której zespolone są elementy procesowe oraz materialne. Niespełnienie wymogu materialnoprawnego powoduje, że żądanie oddalenia powództwa będzie nieuwzględnione. Brak niezbędnego wymogu procesowego powoduje, że oświadczenie woli o potrąceniu będzie bezskuteczne (A. Torbus [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I i II, red. T. Zembruski, Warszawa 2020, art. 203(1)). Koncepcja ta zakłada, że w wyniku dokonanej nowelizacji, skoro zarzut potrącenia został wyraźnie unormowany w przepisach procesowych, to może być on skutecznie zgłoszony przed sądem przez pełnomocnika procesowego. Nie jest zatem konieczne pełnomocnictwo materialne. To ostatnie pełnomocnictwo jest wymagane w razie złożenia

wierzycielowi (powodowi) oświadczenia o potrąceniu poza procesem (J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Warszawa 2019). W doktrynie wskazuje się także, że wykładnia art.91 pkt 1 k.p.c., zakładająca konieczność uzyskania w omawianej sytuacji także pełnomocnictwa materialnego, oznaczałaby kredowanie przez sąd dodatkowych ograniczenia poza tymi, które wynikają z art. 203¹ k.p.c. Odmienne podejście (negujące działanie przez pełnomocnika procesowego) może być odczytane jako sprzeczne realizacją prawa do sądu, zagwarantowanego w art.45 Konstytucji RP. Dodatkowo wymóg ten, jak się podnosi, cechowałby się nadmiernym formalizmem, ograniczającym prawa pełnomocników procesowych do podniesienia zarzutu potrącenia jako środka obrony. Okoliczność posiadania pełnomocnictwa procesowego ma być więc wystarczająca do dokonania czynności procesowej, jaką jest zarzut potrącenia. Zarzut ten jest bowiem osadzony w płaszczyźnie wyłącznie procesowej, w której to forma czynności procesowej ma podstawowe znaczenie, również dla skutków materialnoprawnych (Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. E.Marszałkowska – Grześ, I.Gil, 2023 i powołana tam literatura). Na poparcie przedstawionego poglądu podaje się również względy natury praktycznej, związane z wymogiem zachowanie terminu wskazanego w art.203¹ § 3 k.p.c. Jak się podnosi, w wielu przypadkach w pierwszej kolejności należy doręczyć powodowi wezwanie do zapłaty – w celu doprowadzenia do tego, by wierzytelność stała się wymagalna (art. 455 k.c.). Gdy do tego dojdzie, pozwany musi doręczyć powodowi kolejne oświadczenie – o potrąceniu, przy czym zarzut procesowy może podnieść jedynie w terminie dwóch tygodni, licząc od dnia, kiedy wierzytelność stała się wymagalna. Ustalenie początku biegu terminu może nastroczać trudności, a jego uchybienie rodzi skutek w postaci domowy zbadania zarzutu. Tym samym, mimo umorzenia wierzytelności na skutek dokonanego potrącenia, pozwany nie będzie mógł się na tę okoliczność powołać (zob. M.Dziurda, Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023 roku, WKP 2023).

Ostatecznie zatem przyjęcie koncepcji, iż według nowelizacji procesowy zarzut potrącenia jest czynnością o procesową, w której element materialny i procesowy są ze sobą ściśle zespolone, a oświadczenie materialnoprawne stanowi element stanu faktycznego tworzącego podstawę zarzutu procesowego, prowadzi do wniosku, że pełnomocnictwo procesowe jest wystarczające do podniesienia zarzutu kształtującego (A.Torbus, tamże). Już zresztą w wyroku z 10 sierpnia 2010 r., I PK 56/10, SN powołał się na podwójny, materialno - procesowy charakter potrącenia dokonanego w toku procesu, dla skuteczności którego – w razie podniesienia przez pełnomocnika, wystarczające miało być pełnomocnictwo procesowe.

Podkreślić przy tym trzeba, że nowelizacja dokonana ustawą z 4 lipca 2019 r. nie rozwiewa wątpliwości. Ustawodawca nie zdecydował się na znowelizowanie art.91 k.p.c., co można rozumieć dwojako – albo akceptując dotychczasowy ugruntowany pogląd judykatury uznał, że do podniesienia zarzutu potrącenia połączonego z oświadczeniem materialnoprawnym nadal konieczne jest pełnomocnictwo do dokonania czynności materialnoprawnych, co czyniłoby zmianę tego przepisu zbędną (skoro reguluje on wyłącznie zakres pełnomocnictwa procesowego), albo przeciwnie – z uwagi na procesowy aspekt potrącenia, wynikający z uregulowania przesłanek dopuszczalności jego zgłoszenia w procesie, czynność ta mieści się w dyspozycji art.91 pkt 1 k.p.c., jako „łącząca się ze sprawą czynność procesowa”. W takim jednak wypadku nasuwa się pytanie o przyczyny takiego ujęcia, skoro inne czynności procesowe zawierające również aspekt materialnoprawny (zawarcie ugody, zrzeczenie się roszczenia, uznanie powództwa) zostały wymienione odrębnie w art.91 pkt 4 k.p.c.

Jak wynika z przedstawionych wyżej rozważań, charakter podniesionego w procesie zarzutu potrącenia prowadzi do rozbieżnych sądów, które z kolei skutkują odmiennym podejściem co do zakresu pełnomocnictwa, jakim powinni dysponować pełnomocnicy stron. Problem ten jest szczególnie istotny w odniesieniu do adresata oświadczenia, a rozstrzygnięcie, czy reprezentujący go pełnomocnik winien uzyskać pełnomocnictwo procesowe ma kluczowe znaczenie dla faktycznej możliwości skorzystania z tego środka prawnego. W ocenie Sądu Apelacyjnego wysoce niepożądanym jest stan niepewności prawnej co do kwestii o podstawowym znaczeniu, jaką jest zakres umocowania pełnomocnika procesowego dokonującego czynności procesowej. Potrącenie i oparty na nim zarzut jest często, a wręcz powszechnie, stosowanym środkiem obrony przed żądaniem pozwu, a rozbieżności dotyczące jego skuteczności nie powinny mieć miejsca, gdyż godzą w prawa strony do rzetelnego procesu (art.6 ust.1 EKPC, art.45 ust.1 Konstytucji

RP). Wprawdzie problem rodzaju (zakresu) pełnomocnictwa niezbędnego do przyjęcia oświadczenia o potrąceniu był przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, który w licznych orzeczeniach wskazywał, że pełnomocnictwo procesowe nie jest wystarczające dla zapewnienia skuteczności działania, to jednak na gruncie obecnego stanu prawnego problem nie został rozstrzygnięty i rodzi przedstawione wyżej kontrowersje.

Z tych względów na mocy art.390 k.p.c. Sąd Apelacyjny postanowił jak na wstępie.

SSA Olga Gornowicz – Owczarek SSA Tomasz Pidzik SSA Aleksandra Janas